

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
(24-25 березня 2022 р., м. Одеса, Україна)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО (м. Одеса)

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
24-25 березня 2022 року

Одеса
ФОП Бєлий А.Є
2022

УДК 159.9: 37.015.3
ББК 88.4
Д 50

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 17.02.2022 р.)

Диференціальний підхід у дослідженні професійного самоздійснення особистості:
Д 50 Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 березня 2022 року) / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса : ФОП Бєлий А.Є., 2022. 168 с.

ISBN 978-617-7757-39-8

Редакційна колегія

- Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*
- Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Гордієнко І. О. – *кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-39-8

© Університет Ушинського, 2022

УДК: 159.922.8:159.922.1:159.923(045)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Максименко Ю. Б.

*доктор психологічних наук, професор,
кафедра загальної та диференціальної психології
Університет Ушинського*

Прівалова В. О.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Анотація. У статті на підставі теоретично-емпіричного дослідження надано складність та багатоаспектність функціонування феномену статевої ідентичності. Показано, що представники різних статевих груп мають специфічні психологічні ознаки, які в певній мірі впливають на процес формування особистості.

Ключові слова: *стать, ідентичність, гендерні стереотипи, рольові моделі, маскуліність, фемінінність, самооцінка, підлітковий вік.*

Історично у різних культурах, виходячи зі статевих ознак, сформувалося поділ людей чоловіків і жінок. Соціально-культурні зміни останніх років фіксують значну зміну чоловічих та жіночих ролей у соціумі. У зв'язку з цим з'являється необхідність запровадження та чіткого розмежування понять «стать» та «гендер» (Ємець, 2005). Розмежування понять «стать» і «гендер» первинно належить психологу Р. Столеру, який вперше заговорив про гендерну ідентичність як про щось відмінне від поняття статі (Stoller, 1976).

Відомо, що в підлітковому віці дитина ставить питання, вивчає різноманіття статевих ролей і прагне культивувати їх, визначаючи тим самим власну статеву (та гендерну) ідентичність. Для підлітків характерна активна позиція у питанні побудови власної картини світу, набуття нових знань та їх подальша інтеграція у свій досвід (Прайзендорф, 2021).

У науковій літературі статева ідентичність визначається як усвідомлена статева приналежність індивіда, з якою співвідносяться інші властивості його самосвідомості, яка має когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти.

Когнітивний компонент статевої ідентичності включає конструкти або системи значень, що утворюють індивідуальну свідомість суб'єкта як представника певної статі. Емоційний компонент – як ставлення суб'єкта до своєї статевої приналежності, а також до представників своєї та протилежної статі. Поведінковий компонент статевої ідентичності включає оцінку статевої ролі поведінки суб'єкта з погляду фемінінності та маскуліності (Бендас, 2005).

Розвиток статевої ідентичності має свої механізми, стадії та особливості у кожний віковий період. У підлітковому віці відбуваються найсильніші перетворення всіх систем та ідентичності людини, особливо в уявленнях про себе як представника певної статі, прийняття своєї статевої приналежності, вибудовування своєї статевої ролі поведінки, розвиток сексуальності. Сім'я виступає транслятором різних ролієвих моделей, надаючи певний спектр. Досить чітко оформлених зразків поведінки чоловіка чи жінки для того, щоб підліток, який виховується у цій сім'ї, міг вибрати найбільш підходящі. Також одним з механізмів статевої ідентифікації у підлітковому віці стає спілкування із однолітками, значимі дорослі, погляди, ціннісні орієнтації, моделі поведінки інших людей і одним із головних завдань підліткового віку є розвиток власної системи ідентичностей. Це завдання може вирішуватися двома основними шляхами прийняття існуючих ідентичностей, або шляхом пошуку власних.

Формування статевої ідентичності у підлітків прийнято відносити до відтворення домінуючої гендерної культури як основи соціалізації особистості (С. Бутковська, Л. Діасамідзе, Є. Іжванова, О. Карабанова, Л. Корнева, Н. Римарев, В. Ситников та ін.).

Взагалі проблемі статі та гендеру, гендерних відмінностей, статево-рольових, гендерних стереотипів присвячені праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: С. Бем, Т. Власової, Т. Говорун, І. Кльоциної, С. Іванченко, Н. Коростильової, О. Лопухової, Р. Ліончук, Г. Москалик, М. Ткалич, та інших. Встає питання вивчення особливостей статевої ідентичності підлітків для прояснення сучасних культурно-суспільних реалій процесу статевої ідентифікації у підлітковому віці.

Задля досягнення мети у дослідженні застосовувались такі методики дослідження гендерного типу та ідентичності: методика BSR1 С. Бем в адаптації О. Лопухової (И. Клецина , 2003), «Фрайбурзький багатофакторний особистісний опитувальник FPI» (Крылов, Маничев, 2003), методика дослідження самооцінки підлітка за Г. Казанцевою (Прайзендорф, 2021).

Дослідження проводилось на базі Одеської спеціалізованої школи № 50 I – III ступенів із поглибленим вивченням іноземних мов Одеської міської ради Одеської області. Вибірку склали учні 8-9 класів, загалом 56 осіб.

Задля пошуку індивідуально-психологічних особливостей підлітків із різною статевою ідентичністю, нами був застосований традиційний у диференціальній психології підхід: групування обстежених за певною ознакою (Саннікова, 1995), у нашому випадку в якості ознак виступила гендерна ідентичність підлітків. Застосування якісного аналізу дозволило виявити дві основні групи підлітків:

- група М+, що характеризується високим та надмірно високим рівнем маскулінності (верхня межа третього - четвертий квартиль розподілу, від 61 до 100 процентилів). Як вказує С. Бем, авторка методики на виявлення гендерного типу, особи з високим рівнем маскулінності характеризуються наступними ознаками: сміливість, заповзятливість, прагнення до самоствердження, схильність до ризику, до швидких, рішучих дій без достатнього їх обмірковування та обґрунтування; інтереси вузькі і практичні, міркування - тверезі та реалістичні, у поведінці бракує оригінальності та своєрідності;

- група Ф+, яка характеризується низьким та надмірно низьким рівнем маскулінності (перший квартиль розподілу – нижня межа другого квартилю, від 0 до 39 процентилів) та високим рівнем фемінінності (верхня межа третього - четвертий квартиль розподілу, від 61 до 100 процентилів). С. Бем вказує на те, що люди із високим рівнем фемінінності - чутливі, схильні до хвилювань, м'які, поступливі, скромні у поведінці, але з самооцінці у них широкі різноманітні, слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, потяг до фантазування та естетичних занять; такі люди виявляють зацікавленість у філософських, морально-етичних та

світоглядних проблемах і часом демонструють надмірне занепокоєння особистими проблемами, схильність до самоаналізу та самокритики;

Профілі вивчаємих показників – показників властивостей особистості, які мають першорядне значення для процесу соціальної адаптації та регуляції поведінки за методикою FPI та показнику самооцінки за методикою Г. Казанцевої, представлені на рисунку нижче. Дані, представлені на рис. 1 свідчать, що високі показники за шкалою «невротичність» (гр. Ф+) відображують осіб з високою тривожністю, збудливістю у поєднанні зі швидкою виснаженістю.

В свою чергу, для осіб з низькими оцінками за фактором «невротичність» (гр. М+) характерні спокій, невимушеність, емоційна зрілість, об'єктивність в оцінці себе та інших людей, постійність у планах та уподобаннях, реалістичність, хороше розуміння дійсності, висока вимогливість до себе. Вони не приховують від себе власних недоліків і промахів, не засмучуються через дрібниці, почувуються добре пристосованими, охоче підкоряються груповим нормам.

За методикою FPI, високі оцінки за шкалою «спонтанна агресивність» (гр. Ф+) характеризують людину з низьким рівнем соціальної конформності, помірним самоконтролем та високою імпульсивністю.

Згідно з «Фрайбурзьким багатofакторним особистісним опитувальником» високі оцінки за шкалою «депресивність» (гр. Ф+) характерні для осіб зі зниженим фоном настрою. Занурені у власні переживання, вони викликають неприязнь, роздратування у оточуючих. У справах їх характеризує старанність Будь-яка діяльність для них важка, неприємна, протікає з почуттям надмірної психічної напруги, швидко втомлює, викликає відчуття повного безсилля та виснаження.

Особи з високими оцінками за шкалою «дратівливість» (гр. Ф+) схильні до непостійності, ухиляються від виконання своїх обов'язків, ігнорують загальновизнані правила, не докладають зусиль щодо дотримання суспільних вимог та культурних норм, зневажливо ставляться до моральних цінностей, заради власної вигоди здатні на нечесність та брехню.

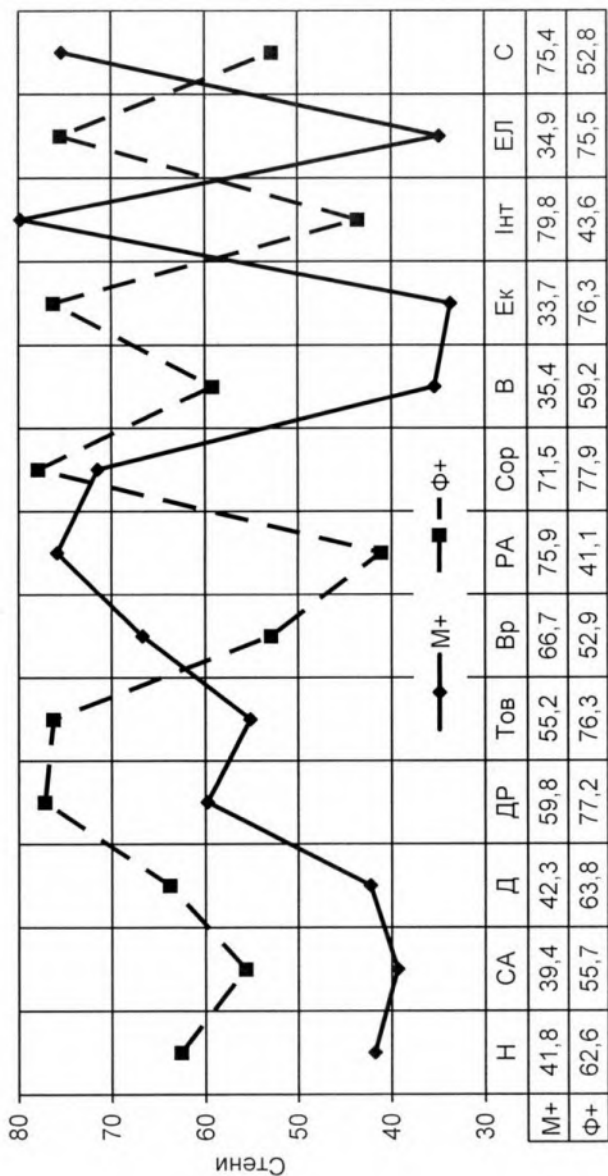

Рис. 1. Індивідуально-психологічні особливості підлітків із різною статевою ідентичністю

Примітка. Н - невротичність, СА – спонтанна агресивність, Д – депресивність, Др – дратівливість, Тов – товарииськість, Вр – врівноваженість, РА – реактивна агресивність, Сор – сором'язливість, В – відкритість, Ек – екстраверсія, Ін – інтроверсія, ЕЛ – емоційна лабільність, С – самооцінка.

Високі оцінки також характерні для осіб із стійким колом невротичних реакцій, але можуть виявлятися і в асоціальних психопатів та правопорушників. Для осіб із низькими (гр. М+) значеннями цього фактору, характерні такі риси, як почуття відповідальності, сумлінність, стійкість моральних принципів.

Для представників групи з низьким рівнем маскуліності (гр. Ф+) з високими значеннями фактору «Товарииськість» характерні багатство і яскравість емоційних проявів, природність і невимушеність поведінки, готовність до співпраці, чуйне, уважне ставлення до людей, доброта та м'якосердність. Такі особи мають багато близьких друзів, а в дружбі дбайливі, чуйні, теплі у стосунках, завжди виявляють живу участь у долі своїх товаришів, знають про їх переживання, радощі та турботи. Особи з низькими оцінками за цим фактором, навпроти, уникають близькості, життям інших не цікавляться, підтримують лише зовнішні форми відносин.

Високі оцінки за показником РА (реактивна агресивність) (гр. М+) є свідченням моральної неповноцінності, відсутності найвищих соціальних почуттів: почуття гордості, обов'язку, кохання, сорому тощо. Такі люди прагнуть негайного, невідкладного задоволення своїх бажань, не зважаючи на обставини і бажання оточуючих. Критику та зауваження на свою адресу сприймають як зазіхання на особисту свободу. Низькі оцінки за цією шкалою (гр. Ф+) свідчать про підвищену ідентифікацію із соціальними нормами, про конформність, поступливість, скромність, залежність, можливо вузькість кола інтересів. Особи з низькими оцінками за цією шкалою малоактивні, скуті, боязкі, м'які, задовольняються вже доступним і наявним.

Високі оцінки за фактором Сор (сором'язливість) (гр. Ф+) свідчить про нерішучість та невпевненість у собі. Такі особи найбільше бояться, уникають ризикованих ситуацій, несподівані події зустрічають із занепокоєнням, від будь-яких

змін чекають лише неприємностей. При необхідності прийняти рішення або надмірно вагаються, або довго відтягують і не приступають до його виконання.

Шкали Ек (екстраверсія) та Ін (інтроверсія) характеризують загальну спрямованість особистості зовні або в себе. Високі оцінки показнику екстраверсія характерні для активних, честолюбних осіб, які прагнуть громадського визнання, лідерства, не відчують труднощів у спілкуванні, у встановленні контактів, охоче беруть він головні ролі у відносинах з оточуючими. Ці особи мають велику соціальну спритність, живу мову, високу активність, вміло оцінюють взаємовідносини в колективі і вміють використовувати інших людей для досягнення своїх власних цілей. Вони надають великого значення соціальному успіху, всіма способами домагаються суспільного визнання своїх особистих заслуг, чим можуть викликати невдоволення тих людей, з якими їм доводиться мати справу. Високі оцінки за шкалою інтроверсії свідчать про утруднення в контактах, прагнення до видів діяльності, не пов'язаних із широким *спілкуванням*. Інтровертовані суб'єкти у ситуаціях вимушеного спілкування легко втрачають душевну рівновагу. Можливо, тому вони намагаються зберігати дистанцію у взаєминах.

Високі оцінки за показником ЕЛ (емоційна лабільність) (гр. Ф+) свідчать про тонку духовну організацію, чутливість, вразливість, артистичність, художнє сприйняття навколишнього. Особи з високими оцінками не виносять брутальних слів, брутальних людей і грубої роботи. Реальне життя легко ранить їх. Вони м'які, жіночні, занурені у фантазії, вірші та музику.

Таким чином, в якості попередніх висновків можна відзначити, що в статті на підставі теоретико-емпіричних досліджень статева ідентичність показана як складна та багатоаспектна складова цього феномену. Встановлено, що представники різних статевих груп характеризуються специфічним психологічним портретом. А саме, співвідношенням факторів особистості, особливостями ставлення до інших людей, їх ціннісними орієнтаціями, що дозволяє узагальнення отриманих даних індивідуально-психологічних особливостей прояву ідентичності особистості.

Проведене дослідження не вичерпує всі аспекти

проблеми. На перспективу подальша робота дозволяє визначити наступні напрямки: комплексно визначити у сукупності проявів вікових, гендерних, національних особливостей, що до розробки певних корекційних програм.

Література

1. Бем С. *Линзы гендера: трансформация взглядов на проблему неравенства полов*. М. : РОССПЭН, 2004. 336 с.

2. Бендас Т. В. *Гендерная психология : [учеб. пособ.]*. СПб. : Питер, 2005. 326 с.

3. Ємець Н. А. *Сучасна гендерна парадигма: історико-філософський аналіз. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. Вип. 1 (9). С. 27-33. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemy_sotsialnoyi_roboty/article/view/110842

4. Бороздина Л. В., Молчанова О. Н. *Самооценка в разных возрастных группах: от подростков до престарелых : [моногр.]*. М. : ООО «Проект-Ф», 2001. 204 с.

5. Полоролевой опросник (С. С. Бем). *Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной*. СПб., 2003. С. 277-280.

6. Прайзендорф Е. С. *Трансформация эмоционального компонента половой идентичности девочек подросткового возраста*. Психолог. 2021. № 4. С. 61-77. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=35642

7. *Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Гербачевский и др.; под общ. ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева*. СПб.: Питер, 2003. 560 с.

8. Stoller R. *Primary femininity*. J.A.P.A. 1976. № 24 (Suppl.). P. 59-78.